

بهار در بهار

حجت‌الاسلام والمسلمین علیرضا انصاری*

«لِكُلِّ شَيْءٍ رَّيْبٌ وَرَيْبُ الْقُرْآنِ شَهْرُ
رَمَضَانَ»^۱

اشاره

ماه رمضان یکی از مهم‌ترین ماه‌های سال است؛ ماهی که از منظر مسلمانان به ماه عبادت و طهارت معروف بوده و آن را ماه خدا می‌نامند. توصیف ماه رمضان با عباراتی نظیر ماه اسلام و ماه نزول قرآن، عرصه‌ای برای تجلی حقیقت اسلام است. امسال نیز این ماه با آغاز سال جدید مقارن شده است. هم‌زمانی ماه عبودیت و بندگی با عید نوروز بهانه‌ای است تا در بهار طبیعت دل‌ها را به نورایمان و بهارقرآن روشن کنیم. این تقارن فرصت ویژه‌ای است که آداب و سنن خوب نوروز و ماه رمضان را باهم پیوند بزنیم و در جهت بدست آوردن بهترین احوال برای خود و دیگران بکوشیم.

نوشتار پیش رو در محوهای زیر سامان یافته است:

الف (جایگاه نوروز

نوروز به عنوان جشن باستانی ایرانی، ریشه در سنت‌ها و اعتقادات پیشینیان دارد. بسیاری از محققان باور دارند که نوروز نشانه‌ای از هویت فرهنگی ایرانیان است. در طول زمان، بسیاری از مسلمانان در ایران و کشورهای دیگر نوروز را جشن می‌گیرند و آن را نمادی از دوستی و محبت

* نویسنده و پژوهشگر.

۱. محمدبن یعقوب کلینی، الکافی، ج ۲، ص ۶۳۰: «هر چیزی بهاری دارد و بهار قرآن ماه مبارک رمضان است.»

در خانواده‌ها می‌شناسند. مرحوم علامه مجلسی و شیخ عباس قمی بابتی را به اعمال و وظایف عید نوروز اختصاص داده‌اند. در خصوص عید نوروز، روایات متعددی وارد شده است که نشانگر توجه خاص به این آئین و سنت است: «وَمَا مِنْ يَوْمٍ تَبْرُوزُ إِلَّا وَنَحْنُ نَتَوَقَّعُ فِيهِ الْفَرَجَ لِأَنَّهُ مِنْ أَيَّامِنَا وَ أَيَّامِ شِيعَتِنَا»^۱ هیچ نوروزی نیست مگر آن‌که ما در آن روز منتظر فرج [ظهور قائم آل محمد صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هستیم؛ چراکه نوروز از روزهای ما و شیعیان ما است. شیخ صدوق نقل می‌کند برای علی عَلِيٌّ عَلَيْهِ السَّلَامُ هدیه نوروز آوردند، حضرت فرمود: «این چیست؟»، گفتند: ای امیرمؤمنان! امروز، نوروز است. فرمود: هرروز ما را نوروز سازید»^۲.

امام خمینی رَحِمَهُ اللهُ معتقد است: «این عید، هرچند یک عید اسلامی نیست، ولی اسلام آن را نفی نکرده است...»^۳. مقام معظم رهبری نیز می‌فرماید: «عید نوروز هم حقیقتی است. ما با عید نوروز موافقیم. کسی خیال نکند که عید نوروز از لحاظ اسلامی چیز بدی است؛ هرکس چنین تصویری بکند، واقعاً اشتباه کرده است. اسلام عید نوروز را رد نکرده است»^۴.

ب) عرصه‌های تقارن دو بهار

در تقارن بهار قرآن و بهار طبیعت اموری سفارش شده است که بدان می‌پردازیم:

۱. نماز و دعا

یکی از نماد تقارن ماه رمضان و نوروز خواندن نماز و دعا است، یعنی سفارش شده که در ماه رمضان نمازهای مستحبی و دعاهایی خوانده شود، مانند دعاهایی که مخصوص شب‌ها و روزهای ماه مبارک رمضان است. همچنان تأکید شده که در ایام نوروز دعاها و نمازهایی خوانده شود. برای مثال تأکید شده است که در هنگام سال‌تحویل این دعا خوانده شود: «يَا مُقَلَّبَ الْقُلُوبِ وَ الْأَبْصَارِ يَا مُدَبِّرَ اللَّيْلِ وَ النَّهَارِ يَا مُحَوِّلَ الْحَوْلِ وَ الْأَحْوَالِ حَوِّلْ حَالَنَا إِلَى أَحْسَنِ الْحَالِ»^۵. برخی روایت کرده‌اند که علاوه بر دعای فوق، این دعا را نیز در نوروز بخوانید: «اللَّهُمَّ هَذِهِ سَنَةٌ جَدِيدَةٌ وَ

۱. محمدباقر مجلسی، بحار الأنوار، ج ۵۶، ص ۹۲.

۲. شیخ صدوق، من لا يحضره الفقيه، ج ۳، ص ۳۰۰.

3 <http://www.imam-khomeini.ir/fa/n22070>

4. <https://farsi.khamenei.ir/newspart=1635>

۵. محمد باقر مجلسی، زاد المعاد - مفتاح الجنان، ص ۳۲۸.

أَنْتَ مَلِكٌ قَدِيمٌ أَسْأَلُكَ خَيْرَهَا وَخَيْرَ مَا فِيهَا وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّهَا وَشَرِّ مَا فِيهَا وَأَسْتَكَفِيكَ مُؤْتَتَهَا وَشُغْلَهَا يَا ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ؛^۱ بار خدایا! این سال جدید است و تو پادشاه قدیم هستی، خیر امسال و خیر آن چه در امسال است از تو می‌خواهم و از بدی امسال و بدی آنچه در آن است به تو پناه می‌برم و خرج و شغل امسال را از تو کفایت می‌طلبم، ای صاحب بزرگواری و کرامت!

در روایتی از امام صادق علیه السلام به معلى بن خنيس اعمال روز عید نوروز را چنین تعلیم داد: چون روز نوروز شود غسل کن و پاکیزه‌ترین جامه‌های خود را بپوش و به بهترین بوها خویشتن را خوشبو گردان و در آن روز، روزه بدار و چون از نماز پیشین و پسین [ظهر و عصر] و نافله‌های آن دو فارغ گشتی، چهار رکعت نماز بخوان، هر دو رکعت به یک سلام، در رکعت اول نماز اول بعد از سوره حمد، ۱۰ مرتبه سوره قدر و در رکعت دوم نماز اول، بعد از سوره حمد، ۱۰ مرتبه سوره کافرون. در رکعت اول نماز بعدی بعد از سوره حمد، ۱۰ مرتبه سوره توحید و در رکعت آخر بعد از سوره حمد، ۱۰ مرتبه سوره فلق و ناس را بخوان و پس از نماز به سجده شکر رفته و این دعا را بخوان: «اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَيَّ مُحَمَّدَ وَآلِ مُحَمَّدِ الْأَوْصِيَاءِ الْمَرْضِيِّينَ وَصَلِّ عَلَيَّ جَمِيعِ أَنْبِيَائِكَ وَرُسُلِكَ بِأَفْضَلِ صَلَوَاتِكَ وَبَارِكْ عَلَيْهِمْ بِأَفْضَلِ بَرَكَاتِكَ وَصَلِّ عَلَيَّ أَزْوَاجِهِمْ وَأَجْسَادِهِمْ اللَّهُمَّ بَارِكْ عَلَيَّ مُحَمَّدَ وَآلِ مُحَمَّدَ وَبَارِكْ لَنَا فِي يَوْمِنَا هَذَا الَّذِي فَضَلْتَهُ وَكَرَّمْتَهُ وَشَرَّفْتَهُ وَعَظَّمْتَ خَطَرَهُ اللَّهُمَّ بَارِكْ لِي فِيْمَا أَنْعَمْتَ بِهِ عَلَيَّ حَتَّى لَا أَشْكُرَ أَحَدًا غَيْرَكَ وَوَسَّعَ عَلَيَّ فِي رِزْقِي يَا ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ اللَّهُمَّ مَا غَابَ عَنِّي فَلَا يَغِيبَنَّ عَنِّي عَوْنُكَ وَحِفْظُكَ وَ مَا فَقَدْتُ مِنْ شَيْءٍ فَلَا تُفْقِدْنِي عَوْنَكَ عَلَيْهِ حَتَّى لَا أَتَكَلَّفَ مَا لَا أَحْتَاجُ إِلَيْهِ يَا ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ؛^۲ خدایا بر محمد و خاندان محمد، آن جانشینان پسندیده درود فرست و بر تمام پیامبران و رسولانت، با بهترین درودهایت و ایشان را برکت ده به بهترین برکت‌هایت و درود فرست بر جان‌ها و اجسادشان، خدایا بر محمد و خاندان محمد برکت ده و به ما در این روز برکت ده که آن را برتری و کرامت و شرافت دادی و مرتبه‌اش را بزرگ کردی. خدایا به من برکت ده، در آنچه به من نعمت دادی تا احدی را جز تو سپاس نگویم و در روزی‌ام بر من وسعت ده، ای صاحب بزرگی و بزرگواری؛ خدایا هر آنچه از من غایب

۱. همان، ص ۳۲۸.

۲. محمد باقر مجلسی، زاد المعاد - مفتاح الجنان، ص ۳۲۸؛ شیخ عباس قمی، مفاتیح الجنان، ج ۱، ص ۲۹۹.

شده باک نیست، مبادا کمک و نگهداری‌ات از من غایب شود و هرچه را گم کرده‌ام، یاری‌ات را بر آن از من گم مساز تا در آنچه به آن نیازمند نیستم، خود را بر زحمت نیفکنم، ای صاحب بزرگی و بزرگواری.»

امام خمینی^{علیه‌السلام} در پیام نوروزی سال ۱۳۶۲ فرمودند: «در همه آن اعیاد آنچه انسان ملاحظه می‌کند، همه‌اش مسئله ذکر و دعاست، نماز است، روزه است، ذکر است، دعاست و در این عید هم که عید ملی است و اسلامی نیست، لکن اسلام هم مخالفتی با آن ندارد، باز می‌بینیم که در روایتی که وارد شده، از آداب امروز، روزه گرفتن است؛ از آداب امروز، دعا کردن است؛ نماز خواندن است»^۱.

۲. تحول مادی و معنوی

یکی دیگر از عرصه‌های تقارن ماه رمضان و نوروز ایجاد تحول و دگرگونی است، با این تفاوت که در نوروز بیشتر تحول مادی و طبیعی و در ماه مبارک رمضان تحول باطنی و معنوی صورت می‌پذیرد. البته می‌توان تحول مادی را زمینه‌ساز تحول معنوی نمود. این دگرگونی می‌تواند با قرآن، نماز، ذکر دعا خواندن انجام داد و از خداوند خواست که خداوند این تحول را در بندگان خویش ایجاد نماید، زیرا تمام دگرگونی قلوب در دست خدای تبارک تعالی و ید قدرت اوست. اوست که جهان را تدبیر می‌کند و اوست که قلوب را متحول می‌کند، شاید بر این اساس باشد که عالمان در ایام نوروز روزه می‌گرفتند و به استغفار می‌پرداختند. مرحوم حاج آقا مجتبی تهرانی^{علیه‌السلام} قبل از تحویل سال، ۳۶۵ مرتبه دعای «یا مقلب القلوب...» را می‌خواند و این روز را روزه می‌گرفت و با تربت امام حسین^{علیه‌السلام} افطار می‌کرد.^۲ آیت‌الله مظاهری بهترین چیزها در موقع تحویل سال را خواندن دعای «یا مقلب القلوب و الابصار...»، نماز و توبه از گناهان می‌داند.^۳ امام خمینی^{علیه‌السلام} در پیام نوروزی خود در سال ۱۳۶۱ به تحول معنوی اشاره نمود: «تمام قلوب و تمام ابصار و بصیرت‌ها در دست خدای تبارک تعالی و ید قدرت اوست. اوست که تدبیر می‌کند جهان را، لیل و نهار را و

۱. صحیفه امام، ج ۱۷، ص ۳۶۹.

2. <https://iqna.ir/fa/news/2510867>

3. <https://article.tebyan.net/241902>

اوست که قلوب را متحول می‌کند و بصیرت‌ها را روشن می‌کند و اوست که حالات انسان را متحول می‌کند... این تقلیب قلوب که قلب‌ها از آمال دنیوی و از چیزهایی که در طبیعت است بریده بشود و به تعالی پیوسته بشود»^۱.

۳. صله رحم

ماه رمضان وعید نوروز دو فرصت زمانی برای انجام صله رحم است. در قله آداب این عید ملی و دینی دیدوبازدید با خویشاوندان و آشنایان قرار دارد که در گفتمان و ادبیات دینی از آن با عنوان صله رحم یاد می‌شود. خوشبختانه فرهنگ دیدوبازدید به‌گونه‌ای ذاتی در فرهنگ مردم ما نهادینه شده و شاید هیچ مردمی به اندازه ملت ما از این خصلت بهره‌مند نباشند. صله رحم و دیدوبازدید انسان را از انزوا و گوشه‌نشینی خارج و او را وارد عرصه اجتماع می‌کند. این نوع نگرش در گزاره‌های اسلامی وجود دارد. از منظر آیات و روایات، افزایش طول عمر، دفع بلا، افزایش روزی از جمله آثار مثبت صله رحم است: «... وَ اتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا»^۲ (و نیز) (از قطع رابطه با) خویشاوندان خود، پرهیز کنید! زیرا خداوند، مراقب شماست.» رسول خدا ﷺ - ضمن بیان آداب این ماه - فرمود: «وَقَرُّوا كِبَارَكُمْ وَارْحَمُوا صِغَارَكُمْ وَصَلُّوا أَرْحَامَكُمْ»^۳ به بزرگان احترام کنید، با کودکانتان ملاطفت و مهربانی کنید و با خویشاوندان رفت‌وآمد داشته باشید.»

امام رضا علیه السلام فرمود: «يَكُونُ الرَّجُلُ يَصِلُ رَحِمَهُ، فَيَكُونُ قَدْ بَقِيَ مِنْ عُمُرِهِ ثَلَاثَ سِنِينَ، فَيَصِيرُهَا اللَّهُ ثَلَاثِينَ سَنَةً...»؛^۴ چه بسا مردی که سه سال از عمرش بیشتر نمانده، اما صله رحم به جا آورد و خدا به خاطر این کار، عمرش را به ۳۰ سال افزایش می‌دهد و خدا آنچه را می‌خواهد انجام می‌دهد. امام باقر علیه السلام فرمود: «صِلَّةُ الْأَرْحَامِ تَحْسِنُ الْخُلُقَ وَ تَسْمَحُ الْكُفَّ وَ

۱. صحیفه امام، ج ۱۶، ص ۱۲۹.

۲. نساء: ۱.

۳. شیخ صدوق، الامالی، ص ۹۴.

۴. محمدبن یعقوب کلینی، الکافی، ج ۲، ص ۱۵۰.

۴. همان، ص ۱۵۲.

تُطَيَّبُ النَّفْسَ وَ تَرِيدُ فِي الرَّزْقِ وَ تُنْسِي فِي الْأَجَلِ»^۱؛ صله رحم، انسان را خوش اخلاق، باسخاوت و پاکیزه مان کرده، روزی را زیاد می کند و مرگ را به تأخیر می اندازد.

امام خمینی علیه السلام فرمود: «... ایام عید نوروز بروید در این مریضخانه ها، بروید احوال این ها را، این هایی که آواره شدند... عید را در بین دوستان خودتان، ملت خودتان، معروحان خودتان، معلولان خودتان و جنگ زدگان خودتان و آوارگان خودتان... این عید را در بین آن ها باهم عیدی کنید»^۲. آیت الله صافی گلپایگانی علیه السلام می گوید: «... در عید نوروز هم اگر مؤمنین برنامه های دینی، مانند دیدار با برادران مؤمن یا عیادت بیماران و رسیدگی به حال مستمندان داشته و برنامه های بدآموز نداشته باشند مناسب است...»^۳.

بر این اساس نوروز و تقارن آن با ماه مبارک رمضان می تواند ترمیم کننده بسیاری از معضلاتی باشد که خانواده ها با آن دست و پنجه نرم می کنند. در این مناسبت ها محل هایی مانند مساجد، زیارتگاه ها و اماکن مقدس می تواند طراوت بخش باطن و روح انسان ها باشد.

از اساسی ترین آثار صله ارحام، ایجاد پیوند و همبستگی اجتماعی است، چه آنکه اگر خانواده ها با یکدیگر ارتباط داشته باشند و از این رهگذر به یکدیگر احسان کنند، روح رأفت و گرایش به یکدیگر در ایشان پدید خواهد آمد. از آنجاکه همین خانواده ها، خانواده ای بزرگ تر به نام جامعه را تشکیل می دهند، کل جامعه نسبت به یکدیگر مهربانی می ورزند و روح مواسات بر آن ها سایه می افکند، بنابراین «صله ارحام» پدیده ای محدود به افرادی محدود نیست، بلکه اگر با چشمی دیگر بنگریم، «صله ارحام» یک کنشگری اجتماعی است که اگر مانعی بر سر راه آن نباشد، بی شک تأثیر درخشانی دارد که می تواند جامعه را از درون اصلاح کند.^۴

۴. اطعام

یکی از سنت های خوب در ماه رمضان، افطاری دادن و مهمان کردن مؤمنان و دوستان است،

۱. محمدبن یعقوب کلینی، الکافی، ج ۲، ص ۱۵۱.

۱. همان، ص ۱۵۲.

۲ صحیفه امام، ج ۱۶، ص ۱۱۲

3. <https://www.javanonline.ir/fa/news/1220556>

4. <https://www.javanonline.ir/fa/news/1146357>

چنانکه در قرآن و روایات این امر از اوصاف پیامبران شمرده شده است: «هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ ضَيْفِ إِبْرَاهِيمَ الْمُكْرَمِينَ إِذْ دَخَلُوا عَلَيْهِ فَقَالُوا سَلَامًا قَالَ سَلَامٌ قَوْمٌ مُنْكَرُونَ فَرَأَى إِلَىٰ أَهْلِهِ فَجَاءَ بِعَجَلٍ سَمِينٍ فَقَرَّبَهُ إِلَيْهِمْ قَالَ أَلَا تَأْكُلُونَ؟» آیا خبر مهمان‌های بزرگوار ابراهیم به تو رسیده است؟ در آن زمان که بر او وارد شدند و گفتند: «سلام بر تو!» او گفت: «سلام بر شما که جمعیتی ناشناخته‌اید!» سپس پنهانی به سوی خانواده خود رفت و گوساله فربه (و بریان شده‌ای را برای آن‌ها) آورد، و نزدیک آن‌ها گذارد، (ولی با تعجب دید دست به سوی غذا نمی‌برند) گفت: «آیا شما غذا نمی‌خورید.» امام صادق علیه السلام می‌فرماید: کسی که مؤمنی را افطاری دهد، کفاره یک سال گناه او شمرده می‌شود، و کسی که دو مؤمن را افطاری دهد، بر خداوند است که او را وارد بهشت سازد.^۲

غذا دادن در نوروز یکی از آداب و سنت‌های پذیرفته‌شده ایرانیان است، برخی روایات عمومی که درباره خیرات و نیکی به دیگران وجود دارد می‌تواند درباره اطعام در نوروز نیز مصداق داشته باشد. رسول اعظم صلی الله علیه و آله فرمود: «مَنْ أَطْعَمَ ثَلَاثَةَ نَفَرٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ، أَطْعَمَهُ اللَّهُ مِنْ ثَلَاثِ جَنَّاتٍ فِي مَلَكُوتِ السَّمَاوَاتِ؛^۳ کسی که سه نفر از مسلمانان را اطعام کند خداوند او را از سه باغ بهشتی در ملکوت آسمان‌ها اطعام خواهد کرد.» امام سجاد علیه السلام نیز فرمود: «مَنْ أَطْعَمَ مُؤْمِنًا مِنْ جُوعٍ أَطْعَمَهُ اللَّهُ مِنْ ثَمَارِ الْجَنَّةِ وَ مَنْ سَقَى مُؤْمِنًا مِنْ ظَمَا سَقَاهُ اللَّهُ مِنَ الرَّحِيقِ الْمَخْتُومِ؛^۴ هر که مؤمنی را در گرسنگی اطعام کند، خداوند از میوه‌های بهشت بخوراند و هر که مؤمن تشنه‌ای را سیراب کند، خداوند او را از شراب سرشته بهشت بنوشاند.»

این دست روایات به اهمیت غذا دادن به دیگران اشاره دارد که می‌تواند در زمان‌هایی چون نوروز نیز اعمال شود. در نهایت، با توجه به روایات کلی در مورد نیکی به دیگران، می‌توان چنین برداشت کرد که غذایی که در نوروز به خانواده، دوستان و نیازمندان داده می‌شود، نه تنها یک عمل فرهنگی و سنتی است، بلکه از لحاظ معنوی و دینی نیز ارتقاء دهنده روحیه همدلی است.

۱. ذاریات: ۲۵-۲۷.

۲. شیخ حرعاملی، وسائل الشیعه، ج ۱۰، ص ۱۴۱.

۳. محمدبن یعقوب کلینی، الکافی، ج ۲، ص ۲۰۰.

۴. همان، ص ۲۰۱.

ج) حفظ حرمت ماه رمضان

تقارن دو بهار قرآن و طبیعت فرصت خوبی است که انسان قله‌های معنویت، خودسازی، اخلاق و انسان‌مداری را فتح نماید، اما در این تقارن باید حرمت و قداست ماه رمضان حفظ شو. ماهی که در آن قرآن نازل شده است تا زمینه کسب همه فضایل اخلاقی و انسانی فراهم آید. امام سجاده علیه السلام درباره اهمیت ماه رمضان فرمود: «فَأَبَانَ فَضِيلَتَهُ عَلَى سَائِرِ الشُّهُورِ بِمَا جَعَلَ لَهُ مِنَ الْحُرْمَاتِ الْمُؤَفَّرَةِ، وَالْفَضَائِلِ الْمَشْهُورَةِ، فَحَرَّمَ فِيهِ مَا أَحَلَّ فِي غَيْرِهِ إِعْظَامًا، وَحَجَرَ فِيهِ الْمَطَاعِمَ وَالْمَشَارِبَ إِكْرَامًا، وَجَعَلَ لَهُ وَقْتًا بَيِّنًا لَا يُحِيْرُ - جَلَّتْ وَعَزَّ - أَنْ يُقَدَّمَ قَبْلَهُ، وَلَا يَقْبَلُ أَنْ يُؤَخَّرَ عَنْهُ؛^۱ پس برتری اش را بر ماه‌های دیگر بر پایه احترامات زیادی که برایش قرارداد و فضیلت‌هایی که بین مردم مشهور است، آشکار ساخت. پس آنچه را در ماه‌های دیگر حلال بود، به خاطر بزرگداشت این ماه حرام کرد و خوراکی‌ها و آشامیدنی‌ها را محض گرمی داشت آن ممنوع فرمود، و بر آن وقتی واضح و روشن قرارداد، و آن نهمین ماه از ماه‌های قمری است که حضرتش اجازه نمی‌دهد از آن وقت معین پیش افتد، و نمی‌پذیرد که از آن پس افتد.»

۱. امام علی بن الحسین علیه السلام، صحیفه سجّادیه، دعای ۴۴.

کتابنامه

قرآن کریم

۱. ابن ابي الحديد، عبد الحميد بن هبة الله، شرح نهج البلاغة، مصحح: ابراهيم، محمد ابوالفضل، قم: مكتبة آية الله المرعشي النجفي، اول ۱۴۰۴ ق.
۲. ابن بابويه، محمد بن علي، الأمالي، تهران: كتابچی، ششم ۱۳۷۶ ش.
۳. _____ من لا يحضره الفقيه، مصحح: غفاری، علي اكبر، قم: دفتر انتشارات اسلامي وابسته به جامعه مدرسين حوزه علميه قم، دوم ۱۴۱۳ ق.
۴. شيخ حر عاملی، محمد، وسائل الشيعة، مصحح: مؤسسة آل البيت عليه السلام، قم: مؤسسة آل البيت عليه السلام، اول ۱۴۰۹ ق.
۵. طباطبائی، محمدحسين، الميزان في تفسير قرآن، بيروت: مؤسسة الأعلمي للمطبوعات، ۱۳۹۰ ق.
۶. طبرسي، مجمع البيان في تفسير القرآن، مصحح: يزدي طباطبائی، فضل الله، تهران: ناصر خسرو، سوم: ۱۳۷۲ ش.
۷. علي بن الحسين، امام چهارم عليه السلام، الصحيفة السجادية، قم: دفتر نشر الهادي، اول ۱۳۷۶ ش.
۸. كليني، محمد بن يعقوب، الكافي، مصحح: غفاری علي اكبر، تهران: دار الكتب الإسلامية ۱۴۰۷ ق.
۹. مجلسي، محمدباقر، بحار الأنوار، مصحح: جمعی از محققان، بيروت: دار احیاء التراث العربي، ۱۴۰۳ ق.
۱۰. _____ زاد المعاد - مفتاح الجنان، مصحح: اعلمی، علاء الدين، بيروت: موسسه الأعلمي للمطبوعات، ۱۴۲۳ ق.
۱۱. مكارم شیرازی، ناصر، تفسير نمونه، تهران: دار الكتب الإسلامية، ۱۳۷۱ ش.

سایتها:

<https://farsi.khamenei.ir/newspart=1635>

<https://www.javanonline.ir/fa/news/1220556>